

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ»**

Виконала:
студентка 2 курсу SoO1-M21z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньо-професійною програмою
Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка)
Соловей Тетяна Миколаївна

Керівник:
Дідик Н.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Рецензент:
Логвіна О.А.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	8
1.1. Визначення поняття «естетичне виховання», його завдання.....	8
1.2. Зміст естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями	21
1.3. Засоби естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	33
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	44
2.1. Експериментальне вивчення рівня розвитку естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	44
2.2. Методичні рекомендації щодо естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.....	52
Висновки до розділу 2.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Останнім часом зросла увага до проблем теорії та практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, засобу етичного і розумового виховання, тобто як засобу формування всесторонньо розвиненої, духовно багаті особистості. Формувати особистість та естетичну культуру, на думку В.А. Сухомлинського, К.Д. Ушинського, є важливим у найсприятливішому для цього молодшому шкільному віці. Відчуття краси природи, оточуючих людей, речей створює у дитині особливі емоційні психічні стани, стимулює безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, розвиває мислення, пам'ять, волю та інші психічні процеси. Навчити дитину бачити навколо себе та в оточуючій дійсності прекрасне покликана система естетичного виховання.

Розвиток в учнів естетичного ставлення до оточуючого – завдання, від реалізації якого залежить рівень духовної культури суспільства. Тому в Концепції естетичного виховання молоді в умовах відродження української національної культури естетичне виховання розглядається як важлива соціально-політична проблема.

«Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» визначає як пріоритетні в системі художньо-естетичного виховання такі, що «інтегрують навчальні, виховні й розвиваючі аспекти: збагачення емоційно-естетичного досвіду, формування культури почуттів, розвиток загальних та художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості; виховання в учнів естетичного ставлення до дійсності та мистецтва, світоглядних уявлень і ціннісних художніх орієнтацій, розуміння учнями зв'язків мистецтва з природним і предметним середовищем, життєдіяльністю людини. Отже, сучасні загальноосвітні школи та позашкільні навчальні заклади мають стати осередками виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості,

виховання людини, що характеризується високою емоційно-естетичною культурою» [44].

Щоб система естетичного виховання ефективно впливала на дитину і досягла поставленої мети, ця система повинна бути єдина, об'єднувати усі предмети та позакласні заняття, усе суспільне життя молодшого школяра, де кожен навчальний предмет та вид заняття має власне чітке завдання сформувати естетичну культуру та особистість молодшого школяра.

Сучасні вимоги до змісту корекційно-виховного процесу закладу спеціальної загальної середньої освіти мають враховувати концепцію всебічного естетичного розвитку, оскільки формування естетичної культури дає учням можливість відчувати себе особистістю, повноцінним громадянином суспільства, долає соціальну ізоляцію [24, с. 3]. Тому є необхідність вдосконалення сформованої у закладі спеціальної загальної середньої освіти системи естетичного виховання, включення завдань розвитку естетичного сприймання і навчання елементарних навичок естетичної діяльності до розширеної системи естетичного виховання, що опирається на естетичні розвивальні можливості мистецтва.

Естетичне виховання молодших школярів закладів спеціальної загальної середньої освіти має певні труднощі через наявні в учнів порушення інтелектуального розвитку та низький рівень можливостей щодо самостійної творчості. Рівень естетичного мислення залежить від розумового виховання, вміння дитини здійснювати мислительні операції [83].

Разом з тим, естетичне виховання активізує емоційні та пізнавальні здібності дитини, її психічні процеси відчуття, сприймання, увагу, пам'ять, уяву, що позитивно впливає на розвиток пізнавальної активності учня з порушеннями інтелекту. Включення у творчу діяльність розвиває дрібну моторику, координацію рухів. Створення творчої атмосфери викликає у дитини позитивні емоції, бажання спілкуватися. Тому естетичне виховання є досить важливим напрямом виховання у закладах спеціальної загальної середньої освіти.

Проблема естетичного виховання розроблена в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів (Д.Н. Джола, Д.Б. Кабальовський, Н.І. Киященко, Б.Т. Ліхачов, Б.М. Неменський, В.А. Сухомлинський, М.Д. Таборідзе, В.Н. Шацкая, А.Б. Щербо та ін.), в галузі педагогіки, психології, етнопедагогіки, естетики, культурології вітчизняними науковцями (І. Бех, В. Бутенко, Н. Бутенко, І. Зязюн, І. Корольова, А. Кирилук, О. Рудницька, М. Стельмахович, С. Черепанова, З. Шевців та ін.), аналізувалася педагогічними і громадськими діячами (С. Русовою, В. Сухомлинським, К. Ушинським, Д. Кабалевським та ін.)

У спеціальній психолого-педагогічній літературі кінця ХХ ст. наголошується на необхідності й можливості естетичного розвитку учнів з особливими освітніми потребами (Г. Дульнєв, Л. Виготський, Т. Головіна, Л. Занков, І. Єременко, В. Мачіхіна, Т. Пороцька та ін.). Проблему естетичного виховання в учнів з порушеннями інтелекту вивчали: А.А. Войтенко [16], Н.В. Горбань [16], Л.В. Демчук [22], І. В. Дмитрієва [24-27], С.П. Миронова [53], О.М. Опалюк [60], І. В. Семко [69], Н.В. Ярмоленко [88] та ін.

Науковці наголошують на проблемності формування естетичних почуттів у дітей з порушеннями інтелекту. Автори відмічали, що під впливом нових ціннісних орієнтирів спеціальна педагогіка повинна приділяти значну увагу питанням виховання дітей з інтелектуальними порушеннями для формування активної, всебічно розвиненої людини, підготовленої до життя й посильної участі в суспільно-корисній праці, особистості, здатної до успішної адаптації та соціалізації. Вчені підкреслюють важливість естетичного виховання як невід'ємної складової корекційно-виховного процесу закладу спеціальної загальної середньої освіти.

Тому, проблема естетичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є досить актуальною та малодослідженою. Це стало темою нашого дослідження **«Особливості естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту»**

Об'єкт дослідження – естетичне виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Предмет дослідження – форми і методи естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Мета дослідження – вивчити особливості естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Завдання дослідження:

1. Розкрити поняття «естетичне виховання» та його завдання.
2. Проаналізувати зміст і засоби естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.
3. Експериментально вивчити рівень розвитку естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту
4. Запропонувати методичні рекомендації щодо естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Методи дослідження: аналіз, синтез та узагальнення психолого-педагогічної літератури; анкета для учнів початкових класів «Естетичне виховання в образотворчій діяльності молодших школярів» О. Горчинської, бесіда з учнями, педагогічне спостереження, кількісна та якісна обробка даних; ігровий метод, розповідь, проблемна ситуація, пояснення.

Теоретичне значення роботи: теоретичні напрацювання проблеми естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту можуть бути основою для подальших наукових досліджень цієї проблеми і написання відповідних наукових статей.

Практичне значення роботи: отримані результати експериментального дослідження можуть бути використані

олігофренопедагогами щодо практичної оптимізації процесу естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту.

База дослідження: Комунальний заклад «Клеванська спеціальна школа №2 I-II ступенів» Рівненської обласної ради.

Апробація результатів: опубліковано одну статтю з теми дослідження у збірнику матеріалів за результатами II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти»

Взято участь у 3 науково-практичних конференціях: звітній науково-практичній конференції студентів та магістрантів за результатами науково-дослідної роботи у 2021 році; у Всеукраїнській науково-практичній Інтернет конференції «Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи» (01 листопада 2022 року, м. Кам'янець-Подільський); II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» (09 листопада 2022 року, м. Кам'янець-Подільський).

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел (89 найменувань), чотирьох додатків. Загальний обсяг роботи складає 91 сторінка.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми особливостей естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту дало змогу зробити такі висновки:

1. Естетичне виховання – важлива частина розвитку особистості дитини. Естетичне виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування вмінь адекватно сприймати, правильно розуміти і оцінювати прекрасне у природі, мистецтві і суспільстві, а також розвиток здатності створювати гарне. Мета естетичного виховання – навчити дітей сприймати, відчувати, розуміти прекрасне в усіх його проявах: в мистецтві, природі, праці, суспільних відносинах, вчинках людей. Основні завдання естетичного виховання: виховувати в особистості почуття прекрасного; формувати вміння і навички творити красу у повсякденному житті; формувати вміння розрізняти прекрасне і потворне; формувати вміння жити за законами духовної краси.

Формування естетичної культури молодших школярів у системі освіти є важливою умовою естетичного виховання особистості. Молодший шкільний вік є найбільш значимим для формування естетичних почуттів та цінностей краси і мистецтва.

2. Для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку естетичне виховання має корекційний вплив, що обумовлений розвитком наочно-дійового, логічного та образного мислення, що покращує засвоєння художньо-естетичної інформації, оцінних і мотиваційних суджень, сприяє корекції пізнавальної та емоційної сфер, здійснює інтелектуалізацію художньо-практичної діяльності, підвищує її самостійність та креативні прояви.

Завданнями естетичного виховання учнів з порушеннями інтелекту є: формувати в учнів естетичне сприйняття, уміння розуміти та бачити прекрасне в оточуючому світі, виховувати сенсорну культуру, естетичний смак, збагачувати естетичні враження; сприяти корекції порушень

психофізичного розвитку для особистісного розвитку кожного учня; розвиток емоційної сфери учня, його естетичних почуттів; розвиток творчих здібностей та навичок у різних галузях мистецтва

Більшість учнів з порушеннями інтелекту мають поверхові та нестійкі інтереси до естетичних явищ дійсності; у них відсутнє цілісне уявлення про мистецтво та його види; у них недостатні естетичні знання, що характеризуються несистематизованістю, низьким рівнем усвідомленості та міцності; невибірковість та фрагментарність у сприйманні художнього образу і творів мистецтва; їх емоційно естетичні реакції є недостатньо усвідомленими, вони не можуть виділити істотних ознак; естетичні інтереси молодших школярів з інтелектуальними порушеннями поверхові і нестійкі.

3. Засобами естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту є: різні види мистецтва (образотворче, музичне, літературне та ін.); природа; створення сприятливих умов для праці та влаштування побуту; організація виконавської та творчої діяльності учнів. Виховний естетичний потенціал мають усі предмети початкової школи: Шляхами естетичного виховання є: уроки образотворчого мистецтва, мова і літературне читання, музичне мистецтво, фізичне виховання, природознавство, математика та ін.

4. За результатами експериментального дослідження, 35% опитаних подобається виконувати цікаві навчальні завдання з образотворчого мистецтва; 47% респондентів – інколи подобається, а 18% учнів не подобається. 6% учнів самостійно шукають відповідь на запитання, яке їх цікавить з мистецтва, навіть якщо це важко; 23% учнів – час від часу шукають самостійно; 71% школярів прагнуть отримати готову відповідь від інших. 12% респондентів шукають додаткову інформацію до поданої теми з образотворчого мистецтва «інколи багато, інколи – ні»; 88% мало читають. 6% учнів зауважили, що завжди знаходять відповіді, якщо виникли питання під час вивчення нової теми на уроках образотворчого мистецтва; 12% учнів інколи знаходять вирішення поставлених задач; 82% не звертають уваги на

запитання. 18% учнів намагаються поділитися з батьками, друзями, з оточенням, коли дізнаються щось нове на уроках образотворчого мистецтва; у 29% досліджуваних інколи присутнє бажання розповісти про нові знання та цікаву інформацію про мистецтво; 53% ніколи не розповідають.

Лише 11,8% учнів мають високий рівень естетичного виховання, про що свідчить наявність пізнавального інтересу у дітей до наявності зв'язків у мистецтві, визначення естетичних властивостей та ознак у явищах мистецтва, наявне поєднання складових креативної діяльності на уроках з образотворчого мистецтва, роль нових та удосконаленням наявних умінь та навичок. 29,4% молодших школярів з інтелектуальними порушеннями знаходяться на середньому рівні розвитку естетичного виховання, вони не завжди демонструють продуктивність на уроках образотворчого мистецтва, мотивацією є цікавість до занять, мінімальне ціннісне ставлення до мистецтва, тоді як уміння відтворити свої переживання та емоційний стан з допомогою художніх образів потребує підтримки педагога. 58,8% респондентів продемонстрували низький рівень розвитку естетичного виховання; відсутній прояв пізнавальних інтересів до мистецтва, до цікавої інформації, вони не є активними в образотворчій діяльності та у мистецтві в цілому.

5. В освітньому процесі початкової школи естетичне виховання найбільше здійснюється під час опанування навчальних художньо-естетичних дисциплін (музика, образотворче мистецтво) та інших навчальних предметів (мова, читання, природознавство та ін.).

Рекомендуємо такі форми організації естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту: свята, відвідування театру та виставок, конкурси, аукціони народної творчості, вікторини, клуби, театри, гуртки за інтересами, студії, екскурсії, розглядання художніх творів, уроки-подорожі, уроки-вистави, індивідуальне навчання учнів художньому читанню, співам, грі на музичному інструменті, факультативний курс «Бесіди про мистецтво та красу», проведення спільних уроків з вчителями інших

навчальних дисциплін природничо-наукового, чи художньо-гуманітарного циклу, ведення календаря природи, створення куточку живої природи та ін. Методи: виховні бесіди та диспути, дидактичні та сюжетно-рольові ігри та ін. Важливим є естетичне оформлення наочних матеріалів (посібників, плакатів, альбомів, схем).

Апробовано такі форми роботи з виховання молодшими школярами з порушеннями інтелекту: вікторину «У царстві живої природи»; заняття-мандрівка з використанням ЛЕГО-технології для учнів «Мандрівка до казкового лісу»; урок малювання на теми: «Барви осені», «Ми малюємо білосніжну зиму», дидактичну гру «Інтелект естетичний».

6. Важливе значення для естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту має висока естетична культура виховних заходів; зовнішній вигляд та поведінка вчителя; відвідування молодшими школярами гуртків, їх участь у конкурсах естетичного спрямування; взаємодія сім'ї, освітніх та позашкільних закладів, закладів культури, засобів масової інформації щодо вирішення проблеми естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту; взаємозв'язок освітнього з соціокультурним середовищем (співпраця із закладами культури, творчими колективами та ін.), взаємозв'язок з системою позашкільної освіти (музичні та художні школи, палаци творчості та ін.).

7. Перспективами подальших досліджень проблеми є пошук науково-методичного забезпечення безперервної системи естетичного виховання молодших школярів з порушеннями інтелекту різними його засобами (природи, мистецтва, праці, соціальних стосунків тощо); пошук шляхів поєднання естетичного виховання з моральним, трудовим, екологічним вихованням; проблема залучення учнів з порушеннями інтелекту до спільної пізнавальної та практичної діяльності естетичного характеру з учнями з типовим розвитком в умовах інклюзивної освіти; оптимізація якісного кадрового забезпечення процесу естетичного виховання

дітей з порушеннями інтелекту у системі професійної підготовки відповідних педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристова Л. С. Формування естетичного ставлення до музичного мистецтва у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Том 1. Серія «Педагогічні науки». Випуск 37. 2012. С. 13-15.
2. Артеменко М.М. Природа і естетичне виховання учнів : учб.-метод. посібник. Київ : Радянська школа, 1984. 80 с.
3. Барвінок І. Визначення рівня розвитку естетичної культури у школярів. *Початкова школа*. 1999. №5. С. 59-61.
4. Бабаніка І. В. Естетичне виховання молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2008. № 27. С. 2-16.
5. Беземчук Л. В., Чирва А. О. Підготовка майбутнього вчителя музики до конструювання уроків в умовах інклюзії. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання* : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзивсистем, 2015. С. 39-42.
6. Бекетова Ю. В. Особливості впливу музики на дітей з особливими потребами. URL : www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/.../09byvcsn.pdf.
7. Бендас Т. В. Гендерная психология : учеб. пособ. СПб.: Питер, 2005. 431 с.
8. Бех І. Аргументація в естетично-виховному процесі на уроках читання. *Початкова школа*. 2005. № 12. С. 1-5.
9. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
10. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціальнопедагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10-14.
11. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навчальний посібник. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.

12. Борщоговська Т. А. Театралізовані ігри як засіб розвитку творчих здібностей дошкільнят. Палітра педагога. 2003. № 1. С. 21-25.
13. Буров А.И. К вопросу о системе эстетического воспитания. *Актуальные проблемы педагогики и эстетическое воспитание*. Москва : Педагогика, 1973. С. 17-24.
14. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты : иллюстрированное руководство. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 160 с.
15. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : Искусство, 1968. 576 с.
16. Войтенко А. А., Горбань Н. В. Особливості розвитку художнього сприймання в учнів з інтелектуальними порушеннями засобами образотворчої діяльності. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених 20 березня 2019 року : вип. 7 у 2-х томах. Т. 1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 184 с.
17. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник. Київ : Академія, 2001. 576 с.
18. Гайдай Л. В. Використання засобів музичного мистецтва в умовах інклюзивної освіти. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання* : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського / уклад. О. Е. Жосан. Кіровоград : Ексклюзивсистем, 2015. С. 79-82.
19. Голубовська І.В. Шевченкове слово на уроках читання в початковій школі. *Волинь-Житомищина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2010. № 21. С. 282-290.
20. Гордієнко О.А., Шевчук Т.О. Ліричні твори на уроках читання в початковій школі. *Педагогічна Житомищина*. 2009. № 1. С. 54-57.
21. Демченко І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2002. №6. С. 62-64.

22. Демчук Л.В. Естетичне виховання молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в процесі сприйняття музики. URL : <https://vseosvita.ua/library/esteticne-vihovanna-molodshih-skolariv-z-porusennami-intelektualnogo-rozvitku-v-procesi-spriijnatta-muziki-402299.html>

23. Демчук Л.В. Особливості музично-естетичного виховання учнів молодших класів. Олександрія : Діа–плюс, 2009. 98 с.

24. Дмитрієва І. В. Корекційні можливості естетичного виховання учнів з порушеннями розумового розвитку. 4 (22), Vol. 4, April 2018. С. 3-9. URL : <https://ws-conference.com/webofscholar>.

25. Дмитрієва І. В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: монографія. Слов'янськ, 2008. 373 с.

26. Дмитрієва І. В. Корекційні функції естетичного виховання та механізм їх реалізації в старших класах допоміжної школи : автореф. дис. докт. пед. наук : спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка», 2009. 52 с.

27. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів. *Дефектологія*. 2006. №3. С. 35-39.

28. Дубяга С. М. Естетичне виховання учнів початкових класів засобами художнього слова. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. 2012. № 8. С. 96-104

29. Естетика : навч. посібн. / М. П. Колесніков та ін.; за ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 205 с.

30. Естетичне виховання дітей та молоді: синергія культури і освіти: матеріали Шостого Міжнародного науково-практичного семінару / Ред.-упор. З. Гнатів, М. Каралюс. Дрогобич, 2020. 178 с.

31. Естетичне виховання (густосологія) [Текст] : методичні рекомендації та програма для вищих закладів освіти України / Н. Г. Калашник; Головне управління середньої освіти, Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, МВС України, Запорізький юридичний ін-т. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 42 с.

32. Эстетическое воспитание во вспомогательной школе / ред. Т. Н. Головина. Москва : Просвещение, 1972. 104 с.
33. Эстетическое воспитание школьников / Под ред. А.И. Бурова и Б.Т. Лихачёва. Москва : Педагогика, 1974. 300 с.
34. Загальні питання естетичного виховання в школі / під редакцією В.Н. Шацької. Київ : *Просвіта*. 2000. 250 с.
35. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Ф. Русової: навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2006. 264 с.
36. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів: навч. посібн. Київ : ІЗМН, 1998. 156 с.
37. Зязюн І.А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Зязюн І.А., Семашко О.М. *Рідна школа*, 1995. № 12.
38. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика. Київ : Вища школа, 1985. 328 с.
39. Калініна Л. Естетичне виховання молодших школярів як соціально-педагогічна проблема. *Рідна школа*. 2006. № 3. С. 24-26.
40. Картава Ю. А. Проблеми практики організації музичного виховання дошкільників зі зниженим зором. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Т. 2. С. 120-131.
41. Ковбасюк Т. Форми та методи естетичного виховання молодших школярів. *Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства* : збірн. наук. праць. Вип. 2 / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2020. 188 с. С. 66-71.
42. Коломієць Н. Роль виразного читання в естетичному вихованні підлітків. *Рідна школа*. 2003. № 3. С. 32-36.
43. Концепція нової української школи. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>

44. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/pg-4.htm>
45. Краткий словарь по эстетике / Ю.А. Гусев. Москва : Политиздат, 1983. 224 с.
46. Кушнір О. Навчальна дисципліна «Бесіди про мистецтво» початкової мистецької освіти як важлива складова естетичного виховання учнів дитячих шкіл мистецтв. *Естетичне виховання дітей та молоді: синергія культури і освіти*: матеріали Шостого Міжнародного науково-практичного семінару / Ред.- упор. З. Гнатів, М. Каралюс. Дрогобич, 2020. С. 58-61.
47. Лихачев Б.Т. Педагогика: Курс лекцій / Учеб. пособие для студентов педагог, учеб. для заведений и слушателей ИПК и ФПК. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт-М, 2001. 607 с.
48. *Лихачев Д. Б. Теория эстетического воспитания учеников. Москва : Педагогика, 1989. 225 с.*
49. Лукашевич М. П. Виховні механізми та технології. Київ : ІЗМН, 1998. 110 с.
50. Ляшко М. П. Сприйняття музики як засіб розвитку музикальності дітей молодшого шкільного віку. *Zbior artykułow naukowych z Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej zorganizowanej dla pracownikow naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii*. Warszawa, 2017. S. 6-14.
51. Малашевська І. А. Теорія і практика навчання музики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 456 с.
52. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.

53. Миронова С. П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
54. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. 204 с.
55. Михаськова М. А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук* : 13.00.02 – теорія і методика навчання музики і музичного виховання. Київ, 2007. 22 с.
56. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи. *Шлях освіти*. 2009. №2. С. 51-55.
57. Мотузенко В. Виховна роль уроків образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 1996. №10. С. 51-54.
58. Муковіз О.П. Проблеми естетичного виховання молодших школярів. С. 144-148. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr-turkmen_visnuk/2018_1/24.pdf
59. Ничкало Н. Педагогічна естетика і етика в діяльності НАПН України: сьогодення і погляд у майбутнє. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 7-19.
60. Опалюк О.М. Лісова Л.І. Своєрідність художнього сприймання у молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. №18 (2021). С. 125-137.
61. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565.
62. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. 272 с.
63. Поліхроніди Аглая. Специфіка професійної діяльності вчителя музики в умовах інклюзивної освіти. *Молодь і ринок*. 2016. №8 (139). С. 111-114.

64. Призванська Р. А. Теоретичні та практичні аспекти музикотерапевтичної роботи з дітьми із аутизмом. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2017. Вип. 9. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/prizvanska-ra-teoretichni-ta-praktichni-aspekti-muzikoterapevtichnoi-roboti.html>
65. Руденко Л.А. Естетичне виховання учнів засобами слова. *Початкова школа*. 2006. № 3. С. 25-28.
66. Рудницька О. П. Інтегративні зв'язки у викладанні предметів художньо-естетичного циклу. *Початкова школа*. 2001. № 5. С. 5-7.
67. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна кн. Богдан, 2005. 360 с.
68. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. Київ : Либідь, 1997. Кн. 1. 272 с.
69. Семко І. В. Особливості розвитку в дітей зі стійкими інтелектуальними вадами художнього сприймання *Актуальні питання корекційної освіти* / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. Вип. 6. Частина 1. С. 247-256.
70. Серих Л.В. Естетичне виховання: освітній простір. Монографія. Суми : НВВ КЗ СОШПО. 2020. 176 с.
71. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. Ч. 2. Навчання і виховання дітей. Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. 224 с.
72. Синьов В. М. Психологія розумово відсталості дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. Київ : Знання, 2008. 359 с.
73. Система эстетического воспитания школьников / Б. Т. Лихачев, Е. В. Квятковский, А. И. Буров, Л. П. Печко и др. / ред. С. А. Герасимов. Москва : Педагогика. 1983. 264 с.

74. Сорока О. В. Арт-терапія як фактор збагачення творчості вчителя початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 64. С. 145-151.

75. Степанова Т. М. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 256 с.

76. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Т.4. К., 1976. 206 с.

77. Рудницька О. Інтегративні зв'язки у викладання предметів художньо-естетичного циклу. *Початкова школа*. 2001. №5. С. 40-43.

78. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна кн. Богдан, 2005. 360 с.

79. Терещенко О. П. Пізнання дитиною добра засобами мистецтва: формування базових моральних цінностей у молодших дошкільників засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. Київ : Наш час ; Харків : Ранок, 2010. 79 с.

80. Томашевський В. Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*. 2000. №4. С. 48-49.

81. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. 2006. Київ : Академвидав, 560 с.

82. Хазеева И. Н. Современный учитель в условиях инклюзивной школы. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. 2016. №2. URL : <http://publikacia.net/archive/2016/7/2>.

83. Хоменко А. Естетичне виховання молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. URL : <https://naurok.com.ua/estetichne-vihovannya-molodshih-shkolyariv-zasobami-obrazotvorchogo-mistectva-125757.html>

84. Чернишова А.М. Естетичне виховання молодших школярів засобами хореографічного мистецтва. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 343-348.

85. Шкурूपій К. І. Особливості впровадження гурткової роботи для учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального освітнього закладу. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць : вип. 9. Т.1. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макарєнка, 2021. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макарєнка, 2021. С. 338-343.

86. Шмельова, Т. В. *Естетичне виховання молодших школярів засобами мистецтва. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2003. Вип. 13. С. 109-111.

87. Юркова Т.Ф. Особливості організації естетичного виховання учнів засобами природи. 2013. С. 175-179. URL : <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2712/2466>

88. Ярмоленко Н.В. Особливості естетичного розвитку учнів з порушеннями інтелекту. С. 343-347 URL : <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/11102/1/Yarmolenko.pdf>

89. Яшина О. М. Художньо-естетична освіта і виховання як чинник особистісних цінностей. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2017. Вип.48 (частина II). С. 163-171.